

MISSIO DEI VIATORUM

Petar KZMIĆ
Osijek

Ekumensko traganje za ravnotezom vertikalne i horizontalne dimenzije spasenja

Prigodom svog ustoličenja za nadbiskupa Caterburyijskog 1942. godine novi je anglikanski primas William Temple izgovorio glasovitu konstataciju kako je rasprostranjenost kršćanstva po cijelome svijetu “velika nova činjenica našeg vremena.” Sadržajno i po nastanak i rast ekumenskog gibanja. Rimokatolicki pisac W. H. van der Pol opisuje 1948. godine osnovano Ekumensko vijeće crkava (EVC) u Amsterdamu kao “nešto absolutno novo u povijesti.”³⁵ Nesto slično se od vremena Drugog Vatikanskog sabora, posebice pripremnog osnivanja Sekretarijata za promicanje kršćanskog jedinstva te smjerodavnih koncilskih dokumenata *Lumen gentium* i *Redintegratio unitatis*, nadalje može tvrditi i za katolicizam.

Vremenom je u ekumenskim krugovima došlo i do teološkog konsensusa u razumijevanju misije kao inherentne samoj Božjoj naravi, a ne prvenstveno kao djelatnosti crkve. To bi se moglo sažeti: Crkva nema misiju, Crkva jest misija. Toj promjeni teološko-misiološke paradigme najznačajnije je svojim teološkim obratom i ekumenskim angažmanom doprinio Karl Barth, najzaslužniji za razradu suvremenog utemeljenja *missio Dei*. Klasična se doktrina Trojstva o Bogu Ocu koji šalje svog Sina i o Bogu Ocu i Sinu koji šalje Duha proširuje definicijom da je misija inherentno sadržana u trojedinom Bogu koji šalje Crkvu u svijet. Stoga je misija Božja misija (*missio Dei*) a ne misija Crkve te se ona stavlja u kontekst Trojstva a ne ekleziologije ili soteriologije.

Barth je trinitarnim utemeljenjem *missio Dei* intencionalno išao na prekid s prosvjetiteljskom paradigmom sekularizacije kršćanstva, vrativši u njegovo središte objaviteljski karakter vjere i jedincatost Isusa Krista kao univerzalnog Spasitelja svijeta.

Kasnija uporaba termina *missio Dei* u kontekstu društveno- imanentističkog poimanja Kraljevstva Božjeg unutar još uvijek od pretežno liberalno orijentiranog zapadnog protestantizma usmjeravanom EVC-u je šesdesetih godina dovela do ozbiljnih razmimoilaženja pa i ostrih polarizacija između teološki liberalnih ekumenista i teološki konzervativnih evangelikala. Radi se o procesima uveliko sličnim napetostima i suprotstavljenim teološkim pozicijama koje su u pontifikalno usmjeravanom pa time i kontroliranijem prostoru raspravljali i (re)definirali biskupi Rimokatolčke crkve na Drugom Vatikanskom saboru u istoj dekadi.

Od samih početaka ekumenskog gibanja dvadesetoga stoljeća susreću se i suprotstavljavaju dvije vrste duhovnosti: eshatološko-individualistička i društveno-univerzalistička. U prvoj je naglasak na “spasavanju duša za nebo” a ona uglavnom proistječe iz soteriološki usmjerenog teološkog konzervatizma te pijetističkih i njima srodnih duhovnih budjenja. Druga smjera na transformaciju društvenih realnosti i humanizaciju međuljudskih odnosa, a idejno joj je izvorište u postprosvjetiteljskoj

protestantskoj liberalnoj teologiji. Prva poziva pojedince na promjenu života putem osobnog obraćenja Kristu, dok druga želi promijeniti svijet te ga tako uskladiti s biblijskim idealima Kraljevstva Božjeg. Stoga će kod prve misija i evangelizacija biti prvenstveno shvaćeni i prakticirani kao verbalno naviještanje Evandjelja kao poruke o osobnom spasenju a druga kao socijalno-preobrazbena praksa.

Povremene vrlo napete i polemičkim nabojem obilježene odnose između konzervativnog i liberalnog kršćanstva treba razmotriti u povijesno-teološkoj perspektivi a s posebnim osvrtom na raznorodno utemeljene i pluralno artikulirane misiološke stavove i shvaćanja naravi Crkve, misije i spasenja koji su doveli do teološke ambivalentnosti suvremenog ekumenskog gibanja. S jedne strane je od samih početaka snažno prisutna iskrena evanđeoska želja za jedinstvom Crkve i misijskom mobilizacijom kršćanstva za evangelizaciju svijeta. Najočitiiji primjer tih plemenitih ambicija predstavljaju pionir ekumenskog pokreta dvadesetog stoljeca John R. Mott (1865 — 1955) i od njega pokrenuta svjetska misijska konferencija u Edinburghu 1910. g., koja je položila kamen temeljac organiziranog ekumenizma. S druge strane je pod utjecajem prosvjetiteljskog racionalizma i prihvaćanja radikalnog biblijskog kriticizma doslo u zapadno-evropskom kršćanstvu do snažne doktrinalne erozije i napuštanja i(li) radikalne reinterpetacije temeljnih svetopisamskih i ranokrscanskih vjerovanja. Veliki utjecaj na protestantsko-ekumensku teologiju izvršio je i otac teološkog liberalizma Friedrich Schleiermacher (1768 — 1834) svojim naglaskom na religioznom iskustvu i osjećaju kao kriteriju istine te time premještanjem naglaska iz sfere objektivnog i objaviteljskog u subjektivno i relativno.

Snažan utjecaj na suvremenu ekumensku teologiju izvršit će i američki pokret teoloških liberala, koji opravdano brinu za stanje radničke klase u industrijskom društvu. Walter Rauschenbusch (1861 — 1918) i po njemu imenovan pokret “socijalno evanđelje” zalažu se za društvene i institucionalne promjene, nasuprot isključivo individualiziranom pristupu pijetista i fundamentalista, koji u prvi plan stavljaju duhovne potrebe čovjeka. Preokupacija pokreta “socijalno evanđelje” dobro je izražena na ekumenskoj konferenciji u Stockholmu 1925. g.: “Doctrine Divides — Service Unites”.

Na Četvrtoj generalnoj skupštini Ekumenskog vijeca crkava u Uppsali 1968. g. John V. Taylor, predstojnik najvećeg britanskog misijskog društva predstavio je rad Sekcije II i temu “Obnova u misiji” ukazujući na ključno teološko pitanje kao “prividnu suprotnost između Evandjelja osobnog obraćenja i Evandjelja društvene odgovornosti.” Taylor se suprotstavio “ili/ili” pristupu, zauzimajući se za sintezu tih dvaju planova, koji istovremeno predstavljaju i obilježavaju bitne teološko-soteriološke razlike između evangelikalnog i ekumenskog gibanja. Evangelikalni kritičari ističu da je tema Uppsale ‘68 — doslovno prevedena “Gle! Cinim sve novo” - uglavnom iscrpljena jednostranim tretmanom političko-ekonomsko-društvene problematike suvremenog svijeta i nedostatnom “teologijom humanizacije”.

Ekumensko-evangelikalno traganje za sintezom “osobnog” i “socijalnog” nastavljeno je i na konferenciji EVC-ove Komisije za misiju i evangelizaciju svijeta (CWME)² u Bangkoku 1973. g. Tema — *Spasenje danas* — obećavala je sveobuhvatni pristup rješenju dileme. Umjesto toga došlo je do još snažnije i naizgled nepremostive polarizacije.

Najoštrij konzervativni teoloski kritičari optužuju da je Uppsala ‘68 ustanovila “drugo evanđelje” a Bangkok ‘73 “drugu misiju” za ekumenski i koncilijarni pokret³. Time je

historijski i teološki gledano nađeno opravdanje za Lausanne '74, iako se Laussanski kongres ne može shvatiti isključivo kao reakcija evangelikala na prethodne ekumenske konferencije. Ipak je teološka agenda Lausanne '74 u velikoj mjeri diktirana ekumenskom teologijom Uppsale i Bangkoka: Laussanski pokret predstavlja izravni odgovor ekumenskoj misiologiji a njegova teološka deklaracija traženu sintezu "osobnog" i "socijalnog".

Ovaj članak — u tom trokutu Uppsale, Bangkoka i Lausanne — ukazuje na neke naglašene misiološke elemente koji su s jedne strane karakteristični za ekumenska razmišljanja i razmimoilaženja a, s druge strane, značajni za razumijevanje misijske naravi Crkve i složenog zadatka evangelizacije suvremenog svijeta. Oni su značajni i u kontekstu ekumenskog inputa za Biskupsku sinodu u Rimu koja je pod temom *Evangelizacija suvremenog svijeta* održana najesen 1974. a rezultirala smjerodavnim dokumentom Pavla VI - *Evangelii nuntiandi*.

UPPSALA '68: TEOLOGIJA HUMANIZACIJE SVIJETA

Četvrta generalna skupština Ekumenskog vijeca crkava održana je u sveučilišnom gradu Uppsali u Švedskoj od 4-20. srpnja 1968. godine. Skupština se u najvećoj mjeri bavila ekonomskim i socijalnim pitanjima suvremenog svijeta, posebice jazom između bogatih i siromašnih zemalja te potrebom humanizacije svijeta. Radilo se u šest studijskih sekcija: (1) Duh Sveti i katolicitet Crkve, (2) Obnova u misiji, (3) Ekonomski i socijalni razvoj svijeta, (4) Prema pravdi i miru u međunarodnim odnosima, (5) Štovanje, (6) Novi oblici (styles) življenja.

Na tom značajnom ekumenskom skupu došlo je do snažne polarizacije između protestantskih liberala s jedne strane i teološki konzervativnih evangelikala i pravoslavaca s druge i po pitanju naravi Evandjelja i njegova odnosa prema bitnom zadatku ljudskog razvoja. Najžešća je debata vođena u Sekciji II — "Obnova u misiji". Teološke predradnje za taj dokument a i same rasprave vodećih ekumenskih ideologa i teologa na Generalnoj skupštini inzistirale su na tome da se Crkva posvema okrene služanju bližnjemu i svijetu te da se oslobođenje čovjeka neodjeljivo poveže s misijom crkve u svijetu a teološki fundira kao strateška manifestacija Božjeg spasonosnog djelovanja danas. Teološki okviri takvog shvaćanja misije dati su u ekumenskoj razradi *Missio Dei*, teologije predložene na konferenciji Međunarodnog misijskog koncila (IMC) u Gani 1958. godine.

Teologija obogaćena spoznajama društvenih znanosti a u nastojanjima da bude relevantna za čovjeka dvadesetog stoljeća time odbacuje svako dihotomičko shvaćanje čovjeka i njegovih potreba (duša-tijelo, um-duh, materijalno-duhovno itd). Spasenje se promatra i ostvaruje u kontekstu čovjekovih različitih situacija. grijeh nije prvenstveno shvaćen u smislu osobnih prijestupa pale ljudske naravi i transcendentalno-vertikalnih odnosa, nego strukturalno i u horizontalnim dimenzijama. Evangelizacija se ne definira kao verbalno navješćivanje spasenja koje je Bog ponudio ljudima u Isusu iz Nazareta, nego kao otkrivanje onoga što on danas u socijalno-političkoj sferi nudi svijetu podjarmljenih, siromašnih, obespravljenih i izrabljivanih. Štoviše, angažirati se za spasenje znači aktivno

poraditi na oslobađanju čovjeka od svih vrsta društvenih nepravdi, političkog robovanja i ekonomskog izrabljivanja.

Evangelikali su već u pripremama, u samim raspravama na Generalnoj skupštini, a još više kasnijim kritikama optužili Ekumensko vijeće crkava da je proizvelo novo tj. "sekularizirano evanđelje" time što je misiju Crkve reducirao na društveni i politički angažman. Po njima to je izdaja biblijskog evanđelja i pretvaranje Ekumenskog vijeća crkava u "religiozni mini-forum poput Ujedinjenih nacija", (ali, dakako, manje nadležno i još manje kompetentno!)⁴.

Kako bismo bolje razumjeli razloge polarizacije i teološku kritiku evangelikala, potrebno je ukratko razmotriti sadržaj kontroverznog dokumenta "Obnova u misiji." On ima tri glavna dijela: u prvom govori o mandatu za misiju, drugi se bavi suvremenim prilikama za misiju a treći potrebnom slobodom za misiju.⁵ Najžešće kritike iz evangelikalnog tabora upućene su sadržaju drugog i trećeg dijela. Ti dijelovi dokumenta uglavnom se temelje na studijskom projektu koji je pokrenula treća Generalna skupština Ekumenskog vijeća crkava u New Delhiju (1961) a u pripremama za skupštinu u Uppsali. Istraživanja su vođena pod naslovom "Misijska struktura zajednice", a rezultati objavljeni u službenom izvještaju Ekumenskog vijeća crkava "The Church for Others and the Church for the World"⁶ (Crkva za druge i crkva za svijet) i u knjizi Thomasa Wiesera "Planning for Mission"⁷

Najznačajniji je zaključak te sveobuhvatne studije da "zajednica nije jedina misijska struktura na raspolaganju Crkvi za svjedočenje u svijetu"⁸. U skladu s tim zaključkom Generalna skupština u Uppsali inicirala je posebna istraživanja onih područja u kojima se Crkva i kršćani preko društvenih institucija mogu angažirati za promjenu svijeta.

Dokument "Obnova u misiji" ima za polaznu točku biblijsku afirmaciju da je "Crkva u misiji Crkva za druge" te zatim prilazi nabravanju i opisivanju prioritetnih situacija za misiju u suvremenom svijetu. To su: a) centri moći, b) revolucionarni pokreti, c) sveučilišta, d) ubrzana urbanizacija i industrijalizacija, e) predgrađa i ruralna područja, f) odnosi između razvijenih i nerazvijenih zemalja, i g) crkve kao područja misije.

Ovakvoj prioritetizaciji misijske situacije i crkvenog angažmana snažno su se suprotstavili ne samo evangelikali, nego i pravoslavni teolozi, koji u tome vide razorni utjecaj zapadne sekularizacije na život i teologiju Crkve, posebno na zapadni protestantizam, koji je izgubio srž duhovne evanđeoske poruke zamijenivši je socijalno-političim aktivizmom.

Sasvim u skladu s navedenom prioritetizacijom misijske situacije suvremenog svijeta predlažu se i kriteriji za procjenu misijskih načela i njihova ostvarenja. To su, prvenstveno:

- odnos Crkve prema siromasima, izrabljivanima, zaboravljenima i potlačenima:
- u kojoj mjeri ti principi dopuštaju kršćanima da se aktivno angažiraju na mijenjanju nepravednih struktura;
- prepoznavanje znakova vremena i doprinos povijesnim pomacima u procesu humanizacije svijeta.

BANGKOK '73: SPASENJE DANAS

Nakon četverogodišnjeg intenzivnog studija, koji je koordinirala Komisija za misiju i evangelizaciju Ekumenskog vijeća crkava, u Bangkoku je od 29. prosinca 1972. g. do 9.

studenog 1973. g. održana osma ekumenska misijska konferencija u dvadesetom stoljeću. Prethodile su joj: Edinburgh (1910), Jeruzalem (1928), Madras (1938), Whitby (1947), Willingen (1952), Gana (1958) i Mexico (1963). Tema konferencije u Bangkoku — SPASENJE DANAS — u kontinuitetu je s konferencijom u Mexicu 1963, koja se bavila “misijom na šest kontinenata”⁹. U pripremama za konferenciju osim mnogobrojnih studijskih grupa na svim kontinentima, velikog broja članaka i knjiga, održana su i dva veća savjetovanja: jedno o biblijskom poimanju spasenja, a drugo o pravoslavnom shvaćanju spasenja.

S obzirom na kritiku Uppsale i agitaciju potpisnika i podržavatelja Frankfurtske deklaracije očekivalo se da će pod tim pritiskom konferencija učiniti pomak prema konzervativno-evangelikalnoj poziciji ili, s druge strane, ako nastavi teologijom humanizacije koja je sadržana u upsalskoj “Obnovi u misiji”, prisiliti konzervativne evangelikale da se jednom zauvijek službeno povuku iz organiziranog ekumenskog pokreta te iz “ostatka” Međunarodnog misijskog vijeca organiziraju novi misijski pokret čija će se teologija temeljiti na biblijskom shvaćanju Crkve i spasenja.

Ograničenost ovog članka nam ne dopušta da se detaljnije pozabavimo samom strukturom i dinamikom bangkokske konferencije. Značajno je spomenuti da je novu dinamiku u svijet ekumenizma a naročito u misijska zbivanja i teološke rasprave unijela u međuvremenu procvjetala južnoamerička *teologija oslobođenja*. U Uppsali se teologija oslobođenja uopće ne spominje. U to vrijeme ona je još uvijek uglavnom isključivo vezana za rimokatoličke studijske grupe koje su nastale na poticaj južnoameričkog biskupskog kongresa (CELAM) u Medellinu. Ubrzo se u ta razmišljanja o zadatku teologije i Crkve u kontekstu specifičnih socijalno-političkih problema južnoameričkog kontinenta uključuju i značajni protestantski ekumenski usmjereni teolozi Jose Miguez Bonino, Luis Rivera Pagan, Julio de Santa Ana, Rubem Alves i Emilio Castro.

Najznačajniji teološki radovi izlaze iz pera Rubema Alvesa, koji je svojim bestsellerom *Teologija ljudske nade* postao prorokom pokreta, Hugo Assmanna, koji je svojim oštrim i dijalektičkim radom *Opresion-liberacion: desafio a los cristianos* postao najznačajniji *apologet* teologije oslobođenja i, svakako, Gustava Gutierrezza *sistematskog teologa* pokreta, autora glasovite *Teologia de la liberacion*, jednog od osnovnih tekstova pokreta, prevedenog i na hrvatski jezik.

Prije Bangkoka teolozi oslobođenja održali su nekoliko značajnih savjetovanja čiji su plodovi tiskani i popularizirani¹⁰ te su izravno utjecali na debate o “Spasenju danas”. Jedno je sigurno: od Uppsale do Bangkoka nezaobilazno se ide putem koji je u velikoj mjeri teološko- ideološki zacrtala u međuvremenu uvjerljivo artikulirana južnoamerička teologija oslobođenja. Iz njezinih krugova dolaze i upozorenja da konferencija ne smije ponoviti iskustvo Drugog vatikanskog sabora, Medellina, Ženeve i Uppsale, naime da proizvede puno riječi a da ne razradi stratešku implementaciju. Teolozi oslobođenja prisutni u Bangkoku snažno su se zalagali upravo za tu političko-stratešku implementaciju i konkretne programe promjene svijeta, naročito u Sekciji II (“Spasenje i društvena pravda”) i podsekciji koja se bavila pitanjem nasilnih revolucionarnih promjena¹¹.

Iluzorno je bilo očekivati da konferencija u Bangkoku izradi autoritativnu i pažljivo definiranu teološku deklaraciju koja bi zadovoljila njezine evangelikalne, pravoslavne kritičare i konzervativne rimokatolicke promatrače. Ekumenski skupovi uvijek predstavljaju “velesajam” raznih tradicija, teologija, misaonih kategorija, raznovrsnih

kršćanskih iskustava i različitih prioriteta koji izrastaju iz specifičnih društvenih i religioznih situacija delegata. Konferencija je nastojala dati sudionicima punu slobodu da izraze svoja shvaćanja spasenja. Ovdje se možemo samo kratko osvrnuti na neke njezine najbitnije i s konzervativnog gledišta najspornije misiološke uvide.

Konferencija se prvenstveno bavila pitanjem spasenja u današnjem svijetu. Što je sadržaj i kakvi su oblici spasenja koje Isus Krist nudi suvremenom čovjeku? Odgovor na to pitanje najpreglednije nudi onaj dio dokumenta čiji je tekst pod naslovom "Salvation and Social Justice in the Divided Humanity"¹² (Spasenje i društvena pravda u razdijeljenom čovječanstvu) priredio Jurgen Moltmann. On spasenje opisuje u četiri socijalne dimenzije: 1. Spasenje je na djelu u borbi za *ekumensku pravdu nasuprot izrabljivanju*; 2. Spasenje je na djelu u borbi za *ljudsko dostojanstvo nasuprot političkom ugnjetavanju*; 3. Spasenje je na djelu u borbi za *solidarnost a protiv otuđenja*; 4. Spasenje je na djelu u borbi *nade protiv očaja u osobnom životu*.

M. M. Thomas, predsjednik Središnjeg odbora Ekumenskog vijeća crkava, opisao je "Spasenje danas" na sličan način, sažimajući njegove sadržaje i oblike pod sljedećim tematskim rubrikama: 1. Zdravlje i ljepota tijela; 2. Razvoj materijalnog blagostanja; 3. Sigurnost od agresije i mirne granice među narodima; 4. Društvena pravda.¹³

Za južnoameričke teologe oslobođenja Bangkok je - kao što su oni unaprijed upozoravali — ostao u području teoretskog i konceptualnog jer mu nedostaje razrada i konkretnost strateške akcije. Teoretski i sadržajno je bogat, ali bez strateske primjene u transformativnoj praksi. Substantivnih pravoslavnih kritika nije bilo, iako su poneki predstavnici nacionalnih pravoslavnih crkvi, kao i u Uppsali i na potonjim ekumenskim skupovima, upozoravali na opasnosti da se zapadna aktivistička teologija odviše zalaže za društvene promjene a da pri tome zanemaruje trinitarnu utemeljenost i vjernost tradiciji.

Evangelikalne ocjene Bangkoka nisu jednoglasne. Umjereni Arthur Glasser govori o "dubokim osjećajima ambivalentnosti". Za njega iskustvo Bangkoka ne predstavlja opasnu herezu ili sekulariziranu verziju humanističkog evanđelja, nego susret s "kršćanima čiji prioriteta su drugačiji od mojih"¹⁴. Pakistanski biskup Chandu Ray iz Azijskog centra za evangelizaciju prigovara da se "Spasenje danas" bavilo više "političkim i ekonomskim pitanjima nego čovjekom koji je zarobljen svojom ohološću i predrasudama"¹⁵. Peter Wagner smatra da je horizontalna dimenzija spasenja (pre)naglašena na uštrb vertikalne te da je konferencija ostavila dojam "da je misijski zadatak Crkve zastario"¹⁶. Donald Hoke, tada već imenovani direktor Laussanskog kongresa, opisuje Bangkok kao "theological confusion" i smatra da je od većeg značaja ono što konferencija nije rekla ("o izgubljenosti dvije milijarde ljudi bez Krista i evangelikalnoj revoluciji") od onoga što je rečeno¹⁷.

Najoštrije su teologiju i program bangkoške konferencije kritizirali urednik *Christianity Today* Harold Lindsell¹⁸ i tuingenski misilog Peter Beyerhaus¹⁹. Beyerhausova kritika je trostruka. Prvo, teološki, Bangkok je zanemario Sveto pismo i "zamijenio ga situacijskim pristupom ... nazvanim kontekstualnost". Stoga Bangkok ne daje solidne teološke rezultate nego samo zbir raznorodnih iskustava a spasenje definira tako široko da ga "lišava kršćanskih obilježja, pa se svako iskustvo oslobođenja može nazvati 'spasenje' a sudjelovanje u pokretima oslobođenja 'misija'" Drugo, Beyerhaus kritizira Bangkok metodološki kao "grupno-dinamički eksperiment"²⁰ kojem je cilj ideološki "brain washing". Treće, Beyerhaus optužuje EVC za političku manipulaciju u službi

ekumenske zavjere protiv onih kršćana i grupa koje zastupaju biblijsko i ortodoksno poimanje spasenja i misije.

LAUSANNE '74: EVANGELIKALNA SINTEZA

Međunarodni kongres za evangelizaciju svijeta koji je od 16. do 25. srpnja 1974. g. održan u Lausannei predstavlja, prema mišljenju časopisa *Time*, najširi i najreprezentativniji skup održan u povijesti crkve²¹. Pod predsjedanjem glasovitog i ekumenski afirmiranog evangelizatora Billy Grahama Laussanneski kongres okupio je više od 3500 sudionika (od toga 2700 delegata) iz 150 zemalja svijeta zastupajući uglavnom sve segmente kršćanske Crkve koji Evandjelje Isusa Krista i evangelizaciju svijeta smatraju važnim zadatkom. Tako nije čudo da su se na tom kongresu našli vođe i predstavnici fundamentalističkih crkvi i ustanova kao i tzv. "evangelikalni ljevičari". Među aktivnim promatracima bilo i nekoliko visoko pozicioniranih rimokatoličkih i pravoslavnih teologa i eksperata za ekumenizam. Prisutnost delegiranih predstavnika vatikanskog Sekretarijata za jedinstvo kršćana izazvala je otvoreno negodovanje grupe protestantskih lidera iz Juzne Amerike, Italije i Španjolske s argumentacijom da su oni kao manjinske crkve u svojim domovinama u prošlosti progonjeni a u sadašnjosti aktivno diskriminirani od većinske Rimokatoličke crkve.

Na iznenađenje nekih konzervativnijih evangelikala među članovima Pripremnog odbora i sudionicima kongresa našao se, na primjer, i predsjednik Sveafričke (ekumenske) konferencije crkava, kenijski teolog John Gatu, glavni pobornik sporne ideje misijskog moratorijuma u Bangkoku 1973. g. Sudionici iz zemalja Trećeg svijeta u Lausannei su bili u većini a njihovi teolozi dali su i neke od najznačajnijih referata na kongresu. *Time* su i evangelikali priznali kraj dominacije zapadnog kršćanstva i pomicanje "centra" svjetskog kršćanstva sa Zapada (preciznije "Sjevera") na "Jug".

Pri samom otvaranju Billy Graham je Laussanneski kongres i njegove nakane povezo sa sličnim skupovima u povijesti a naročito s vizijom arhitekta ekumenskog pokreta Johna R. Motta i konferencije u Edinburghu 1910. g. Analizirajući teološke promjene u kršćanstvu i opće promjene u svijetu poslije Edinburgha, Graham je ukazao na neke od razloga zašto Crkva nije ostvarila viziju i ispunila zadatke koje su joj tamo postavljeni. Vizija i žar za evangelizaciju svijeta, prema Grahamu, izgubljeni su uglavnom iz tri razloga: 1. Gubitak autoriteta poruke Evandjelja; 2. Prevelika okupiranost socijalnim i političkim problemima; i 3. Preveliko zanimanje za organizacijsko (vidljivo) jedinstvo.

Poslije Edinburgha, prema Grahamu, dolaze dvije glavne struje suvremenog misijskog pokreta: evangelikalna i ekumenska. Nakon kratke, umjerene, ali i dijaloški otvorene kritike razvoja u ekumenskom pristupu misiji i evangelizaciji, Graham je svoj programatski govor završio željom da Lausanne postigne četiri cilja: 1. Izradi biblijsku deklaraciju o evangelizaciji. (Izrazio je nadu da će Ekumensko vijeće crkava u svojim pripremama za sljedeću generalnu skupštinu u Najrobiju 1975. pažljivo proučiti što i kako evangelikali razmišljaju o evangelizaciji.) 2. Poradi na mobilizaciji cjelokupne crkve kako bi pospješila zadatak evangelizacije svijeta. 3. Razjasni odnos između evangelizacije i društvene odgovornosti. (Treba priznati važnost socijalnog angažmana ali ukazati i na prioritet i nezamjenjivost evangelizacije.) 4. Razvoj nove vrste koinonije ili zajedništva među evangelikalnim kršćanima raznih uvjerenja i pozadine kako bi se

pred svijetom očitovalo ne samo njihovo duhovno jedinstvo nego i omogućilo ostvarenje strateških ciljeva evangelizacije svijeta²¹.

Kako se Laussanski kongres odnosi prema cjelokupnom organiziranom ekumenskom gibanju a posebice Uppsali '68 i Bangkoku '73? Neki su evangelikalni misiolozgi očekivali da će u Lausannei biti oštro i nedvosmisleno osuđen "liberalni ekumenizam" te da će se evangelikalni jasno distancirati od Ženeve. Laussanski se kongres ipak odlučio za konstruktivniji pristup. Billy Graham se osobito pobrinuo da ne dođe do direktne konfrontacije, svjestan da evangelikalni solidnim teološkim radom i mudrim angažmanom mogu više doprinijeti da Ženeva promijeni neka svoja teološka opredjeljenja i stratešku orijentaciju.

U ljeto 1973. g. Graham je u Ženevi posjetio središte Ekumenskog vijeća crkava i u razgovorima s glavnim tajnikom Philipom Potterom razjasnio ciljeve kongresa. Graham je Potteru obećao dvije stvari. Prvo, da u Lausannei neće nasuprot Ekumenskom vijeću crkava, biti osnovana paralelna evangelikalna svjetska organizacija. Drugo, da u Lausannei neće službeno kritizirati Ekumensko vijeće crkava iako pojedini govornici imaju slobodu teološke kritike, ali bez spominjanja osoba i crkvenih organizacija.²²

Vodstvo se Kongresa držalo tog dogovora pa su plenarni govornici i glavni referenti godinu dana unaprijed primili instrukcije da na kongresu izbjegavaju javnu kritiku osoba i crkvenih organizacija. Pri otvaranju kongresa Billy Graham je na konferenciji za tisak na pitanje odnosa prema Ženevi odgovorio da kongres nema nikakvih namjera da osnuje paralelnu svjetsku organizaciju i da gaji najtoplije odnose prema Ekumenskom vijeću crkava. To je u više navrata potvrdio i obrazložio i izvršni predsjednik kongresa, australski anglikanski biskup Jack Dain. Takav pristup nekritičke (ne)distanciranosti od ženevskog ekumenizma naišao je na kritike nekih zapadnih evangelikala, a jedan je ugledni norveški luteranski profesor otkazao svoj plenarni referat na kongresu kada je saznao da su na njega službeno pozvani ekumenski i rimokatolički promatrači. Da je ovakav koncilijarni pristup unaprijed dogovoren između čelnih ljudi iz ekumenskog i evangelikalnog pokreta moglo se zaključiti već na konferenciji za tisak koji su nekoliko mjeseci prije kongresa održali Emilio Castro, tadašnji direktor Komisije za misiju i evangelizaciju svijeta (kasniji Glavni tajnik) EVC i Paul Little, direktor programa Laussanskog kongresa. Oni nisu prihvatili potenciranu polarizaciju između evangelikalnih i ekumenskih ciljeva i stajališta. Castro je ukazao na podatak da mnogi sudionici kongresa dolaze iz crkava koje su članice Ekumenskog vijeća i da se zbog nekih ideoloških podjela i teoloških razlika među kršćanima ne treba zaključiti neka podijeljenost ili čak stav neprijateljstva. Na isto pitanje "o suprotnosti između ekumenskih i evangelikalnih sila unutar i izvan institucionalnih crkava", Paul Little je odgovorio: "Ne vjerujem da se evangelikalno i ekumensko međusobno isključuju. Mnogi evangelikalni su ekumenski orijentirani a mnogi predstavnici ekumenskog gibanja razmišljaju na evangelikalni način."²³

Na Kongresu je pokrenuta Teološka radna grupa Stotta "da promiče teološku refleksiju o pitanjima vezanim za evangelizaciju svijeta i da istražuje implikacije Laussanskog pakta."²⁴ U tom smislu je organizirano više stručnih teoloških savjetovanja, neka u suradnji s Teološkom komisijom Svjetske evandeoske alijanse. Najznačajnija tematski i utjecajem su svakako ona koja su se bavila pitanjima, kao što njihovi nazivi ukazuju — "Evandjelje i kultura".²⁵ "Odnos evangelizacije i društvene odgovornosti".²⁶

Ta tematska područja i široki spektar drugih aktualnih i teološki složenih tema našao se u samom programu kongresa, a sistematski je naznačen u najvažnijem rezultatu laussanskog skupa — u “Laussanskom paktu” (dalje LP). Taj teološko-misiološki dokument potpisala je većina sudionika kongresa a prihvaćen je širom svijeta od većine (ekumenski orijentiranih i ostalih) evangelikala kao najprikladnije zajedničko “vjeroispovijedanje” (iako mu to nije bila svrha). Ovdje je važno napomenuti da je izradom tog dokumenta — “teologije Lausanne” — rukovodio sudionik Uppsale i Bangkoka, jedan od glavnih referenata na kongresu, anglikanski “Mr. Evangelical”, John Stott. U velikoj je mjeri upravo njegova zasluga da se program kongresa i njegov teološki rezultat nisu ograničili na “klasične evangelikalne teme” (inspiracija Pisma, Trojstvo, Kristovo božanstvo, obraćenje, itd), nego su zahvatili cjelokupnost problematike evangelizacije suvremenog svijeta. Na to su ih u nemaloj mjeri svojim akcentima prisilili upravo “sekularizirana” jednostranost Uppsale i društveno-revolucionarna usmjerenost Bangkoka. Trebalo je reafirmirati historijsko biblijsko kršćanstvo i autoritet Pisma, ali je istovremeno trebalo ponukati na ozbiljno razmišljanje o kompleksu hermeneutickih pitanja koja su nezaobilazna pred zadatkom autentične evangelizacije suvremenog svijeta. Evangelizacija se ne događa u vakuumu i Evandjelje nije isključivo duhovni odgovor na duhovne potrebe čovjeka kao pojedinca. Suvremeni i društveni konteksti sa svim svojim duhovnim, materijalnim, političkim, kulturnim i inim izazovima razmatrani su ozbiljno na plenarnim sjednicama i u specijaliziranim radnim grupama.

Rene Padilla iz Argentine oštro je kritizirao zapadno, posebice sjevernoameričko “culture Christianity” koje je bez biblijske dubine (površno) a propagira se po svijetu metodom rada multinacionalnih kompanija, bez nužnog senzibiliteta za specifične potrebe i kontekst primalaca. Taj misijski neokolonijalizam podvrgli su kritici i drugi govornici iz Trećeg svijeta. Značajan holistički ton kongresu dalo je predavanje još jednog južnoameričkog misiologa, Samuela Escobara — “Evangelizacija i čovjekovo traganje za slobodom, pravdom i puninom”. Neki zapadni misijski lideri nisu očekivali takav “prevrat” pa je na Kongresu došlo do konzervativnih reakcija i strahovanja da su evangelikali krenuli liberalno-ekumenskim putem. S druge strane je grupa “evangelikalnih radikala” (neki su im prišili i ideološki obojenu etiketu “ljevičara”) smatrala da je trebalo ići dalje u kritici zapadnog evangelikalnog establišmenta s pozicija teologije Kraljevstva Božjeg te u pozivu na radikalni sociopolitički angažman u cilju mijenjanja svih nepravednih struktura i drugih očitovanja zla u svijetu.²⁷

Sastavljači već spomenute teološke deklaracije (LP) uspješno su registrirali široki spektar evangelikalnih uvjerenja i spoznaja te ih mudro i uravnoteženo ugradili u sintezu osobnog i socijalnog u poimanju sadržaja i oblika evangelizacije. Već sam pregled naslova petnaest članaka LP ukazuje na sveobuhvatnost ovog značajnog teološko-misiološkog dokumenta.²⁸ To su: (1) Božiji plan, (2) Autoritet i snaga Biblije, (3) Jedincatost i univerzalnost Krista, (4) Narav evangelizacije, (5) Kršćansko-socijalna odgovornost, (6) Crkva i evangelizacija, (7) Suradnja u evangelizaciji, (8) Crkve u suradnji za evangelizaciju, (9) Hitnost evangelizacije, (10) Evangelizacija i kultura, (11) Odgoj i leadership, (12) Duhovna bitka, (13) Sloboda i progon, (14) Moć Duha Svetog, (15) Povratak Krista.

Svaki članak potkrijepljen je izborom tematski prikladnih biblijskih navoda, koji osim teološkog utemeljenja ima i praktičnu nakanu da usmjeri proučavanje LP u biblijskim grupama.

Na samom kongresu bilo je nekoliko upozorenja protiv evangelikalnog trijumfalizma i ortodoksne samopravednosti. U skladu s tim pozivima na samokritičnost, autentičnu poniznost i pokajanje, LP nakon konstatacije da je Crkva u središtu kozmičkog Božjeg plana i glavni nosilac evangelizacije dodaje: “Crkva koja propovijeda križ mora i sama biti označena križem. Ona postaje zapreka za evangelizaciju kad izdaje Evandjelje ili kad joj nedostaje živa vjera u Boga, autentična ljubav prema bližnjem ili skrupulozno poštenje u svim njezinim djelatnostima, uključivši tu i financijsku” (čl. 6).

LP se na nekoliko mjesta osvrće na socijalne probleme svijeta i njihove implikacije na život i djelatnost Crkve. Na primjer: “Šokirani smo siromaštvom milijuna osoba i uzdrmani nepravdama koje su tome krive.” Iz toga se zaključuje da oni “koji žive u stanju obilja, moraju prihvatiti obavezu da će živjeti jednostavnim životom” (develop simple life-style). kako bi pružili širokogrudnu pomoć potrebitima (čl.9).

Za našu temu, posebice traženje ekumensko-evangelikalne sinteze osobnog i socijalnog, najznačajniji je član 5, “Kršćanska socijalna odgovornost”. Njegova afirmacija da su “evangelizacija i društveno-politički angažman jednako dio kršćanske dužnosti” naišla je na vrlo pozitivan odjek i veliko zanimanje u ekumenskim krugovima, ali i na neke oštre kritike manjeg broja njemačkih i norveških luterana i američkih fundamentalista. Poziv na društveni angažman za dobro čovjeka teološki je utemeljen i obrazložen dvostruko: “Budući da je ljudski rod stvoren na sliku Božju svaki pojedinac, bez razlike s obzirom na rasu, religiju, boju, kulturu, klasu, spol ili dob, posjeduje unutarne dostojanstvo, uslijed kojega mu se mora iskazivati poštovanje i služenje a ne smije biti izrabljiv.”

I evangelizacija i društveno-politički angažman predstavljaju “neophodan aspekt nauke o Bogu i o čovjeku, to oboje izražava ljubav prema bližnjem i poslušnost prema Isusu Kristu. Evandeoska poruka pretpostavlja također osudu svakog oblika otuđenja, tlačenja i diskriminacije: stoga se mi ne bismo smjeli bojati javno optuziti zlo i nepravdu bilo gdje se oni nalazili.”

Laussanski kongres službenim prihvaćanjem socijalne dimenzije Evandjelja i u odgovornom okretanju prema svijetu kojemu je pozvan služiti u Kristovo ime predstavlja najznačajniju prekretnicu i ogroman kvalitativni pomak u povijesti evangelikalnog pokreta dvadesetog stoljeća. Jednostrani soteriološki individualizam i isključivi vertikalizam posljednih su desetljeća uglavnom ispravljeni ponovnim otkrivanjem biblijske teologije, a posebice Isusovog shvaćanja višedimenzijalnosti Kraljevstva Božijeg.²⁹ Kako su protestantski liberali početkom ovog stoljeća Kraljevstvo Božje tumačili sasvim imanentistički, evangelikali su se našli u kušnji da njegovu transcendentnost u svojoj reakciji “zaštite” kompletnim premještanjem u eshatološku onostranost. Taj teološki redukcionizam nerijetko je rezultirao u bolesti koju smo drugdje dijagnosticirali kao “eshatološku paralizu” (u odnosu na zadatak mijenjanja svijeta).³⁰ Strah od teološkog liberalizma i bezbožnog komunizma — donekle razumljiv ali odviše ideološki a ne uvijek teoloski ispravno potenciran u nekim zapadnim krugovima desničara i fundamentalista — kao navodnih konspirativnih saveznika koji su preuzeli kormilo Ekumenskog vijeća crkava i znak su apostazije “posljednjih vremena”, sada je uveliko zamijenjen zdravim samopouzdanjem. Ono se očituje u spremnosti na dijalog, učenje od drugih i drugačijih te konstruktivnom zauzetošću na oba područja: u evangelizaciji smjelim te kontekstualno senzibilnim navješćivanjem da je “Isus Krist jedini posrednik između Boga i čovjeka te da nema drugog imena po kojem bi se mogli spasiti” (LP, 3), ali i u društveno angažmanu na mijenjanju svih situacija i okolnosti

ljudskog života koje su zbog čovjekove sebičnosti, nepravde, izrabljivanja, raznih vrsta otuđenja i drugih osobnih i strukturalnih manifestacija zla nedostojne ljudske osobe pa time i u neskladu s Božjim nakanama za čovjeka i čovječanstvo. “Vjera koju ispovijedamo morala bi potpunoma preobaziti nase osobne i drustvene odgovornosti. Vjera bez djela je mrtva” (LP,5)

ZAKLJUČAK

Laussanski je kongres, unatoč nekim otporima konzervativnih protestanata i bojkotu većine fundamentalista, vrlo uspješno prevladao isključivo “vertikalno” poimanje evangelizacije kao “spasjenja duša za nebo” i nebiblijsku razdjeljenost *kerygme* i *diakonie*. Evangelikalna je agenda posuvremenjena prihvaćanjem nekih bitnih a dotle zanemarenih “horizontalnih” naglasaka Uppsale i Bangkoka, ali je i biblijsko poimanje evangelizacije ostalo netaknuto, iako “ne više shvaćeno kao ekleziocentrična aktivnost”, nego kao Božji poziv da se cjelokupnost života podloži Kristu kao Gospodinu.³¹

Evangelikalni su se u Lausannei realno suočili s najozbiljnijim ekonomskim i političkim problemima svijeta i, naročito preko utjecajnih predstavnika iz Južne Amerike, ukazali na mogućnost i imperativ “evangelikalne teologije oslobođenja”.³² Stoga ne začuđuje što su na petoj Generalnoj skupštini EVC u Nairobiju 1975. plodovi Lausanne višestruko prisutni i utjecajni. Predsjedavatelj Središnjeg odbora EVC-a, indijski teolog M. M. Thomas, posvetio je najznačajniji dio svog izvještaja (u periodu od Uppsale ‘68) uspoređivanju i traženju teološke sinteze rezultata triju značajnih skupova o evangelizaciji svijeta: ekumenskog “Spasjenja danas” iz Bangkoka ‘73, evangelikalnog kongresa Lausanne ‘74 i rimokatoličke Biskupske sinode o evangelizaciji održane u jesen 1974.³³ Thomas zaključuje tezom da je u širem ekumenskom svijetu po pitanju evangelizacije došlo do jasne teološke konvergencije.³⁴ Taj, po našem mišljenju pretjerano optimistički zaključak, izražen je nešto realnije, ali znakovito, i u izvještaju skupštine Sekcije I: “U glasovima konferencije u Bangkoku o ‘Spasjenju danas’ (1972/3), kongresa u Lausanni o ‘Evangelizaciji svijeta’ (1974) i biskupske sinode Rimokatoličke crkve o ‘Evangelizaciji u suvremenom svijetu’ (1974) otkrivamo znakove da Duh Sveti u naše vrijeme poziva Crkvu na novu predanost našem evangelizacijskom zadatku.”³⁵

Od Uppsale ‘68 do Lausanne ‘74 prevaljena je jedna od najsloženijih dionica strmog puta u ekumenskom traganju za izgubljenim jedinstvom, neokaljanom istinom i autentičnom vjernošću.³⁶ Usporedba sadržaja i naglasaka *Laussanskog pakta* i potkraj 1975. godine od pape Pavla VI promoviranog *Evangelii Nuntiandi* svjedoci o značajnoj ekumenskoj konvergenciji stavova i prioriteta u poimanju i praksi evangelizacije suvremenog svijeta. Sto se pak traganja za ravnotežom vertikalne i horizontalne dimenzije spasjenja tice, put prema cilju je već u Uppsali zacrtao ekumenski prvak evandjeoskog srca, prvi generalni tajnik EVC-a, William A. Visser ‘t Hooft:

“Što se tiče napetosti između vertikalne interpretacije Evandjelja kao uglavnom zabrinutog za Božji spasonosni čin u životu pojedinca i horizontalne interpretacije Evandjelja kao uglavnom zabrinutog za odnose među ljudima u svijetu, smatram da moramo izaći iz tog zapravo primitivnog osciliranja iz jedne krajnosti u drugu jer to nije dostojno pokreta koji po svojoj naravi traži da prihvati istinu Evandjelja u svojoj njegovoj

punini. Kršćanstvo koje je izgubilo svoju vertikalnu dimenziju izgubilo je svoju sol i nekusno je u sebi, ali i nekorisno za svijet. Ali kršćanstvo koje bi koristilo svoju vertikalnu preokupiranost kao sredstvo bijega od odgovornosti za sveopći čovjekov život, nijekanje je inkarnacije i Božje ljubavi koja se u Kristu očitovala za svijet.”³⁷

Summary

This article deals with the nature and practice of missio Dei in the context of the modern world, tracing especially the ecumenical search for a synthesis between the personal and social and between vertical and horizontal dimensions of the Gospel. The author examines ecumenical - evangelical divergences and convergences as expressed in the proceedings and the documents of the three worldwide conferences concerned with world evangelization: The Fourth General Assembly of the World Council of Churches in Uppsala in 1968, Ecumenical Missionary Conference in Bangkok in 1973 and Evangelical International Congress on World Evangelization in Lausanne in 1974. This historical survey and theological analysis reviews evangelical objections to secularizing tendencies of the “theology of humanization” at the Uppsala conference as well as of the preoccupation of the Bangkok conference with social and political issues under the theme “Salvation Today”. The author shows that the Lausanne conference brought a balance emphasizing both — the traditional Christian doctrines as well as the necessity of contextualization, cultural sensitivity and socio-political involvement. Horizontal and vertical, social and personal find a synthesis in the main theological document “The Lausanne Covenant.”

Bilješke

1. Vidi Stephen Neill, *A History of Christian Mission*. (Harmondsworth: Penguin, 1966), 15, i David Bosch, *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission* (Maryknoll, NY: Orbis 1991), 463.
2. Commission on World Mission and Evangelism. Značaj te komisije unutar EVC vidljiv je i iz podataka da su njegovi utjecani predstojnici Emilio Castro i Philip Potter postali glavnim tajnicima EVC. Komisija je nastala inkorporacijom IMC (International Missionary Council) u strukturu EVC-a 1961.g. u New Delhiju.
3. Arthur P. Johnston, *The Battle for World Evangelism* (Wheaton: Tyndale, 1978), 274.
4. Usp. Walter Künneth, Peter Beyerhaus, ur., Reich Gottes oder Weltgemeinschaft? (Bad Liebenzell, 1975), naročito poglavlja Fritz Grunzweig, “Welteinheit durch Kircheneinheit? Biblische Betrachtungen zur ORK — Studie “Einheit der Kirche — Einheit der Welt” (160-170); Joachim Ruff, “Die Neue Menschheit — politisches Leitbild der Okumene seit Uppsala 1968” (171-183) i F. W. Kunneth, “Von der Gemeinschaft in Christus zur Weltgemeinschaft” (184-198).
5. Vidi *International Review of Missions* (IRM) 58, (1969), No. 230-31: “Renewal in Mission”. The Report as Adopted by the Uppsala Assembly. Part 1: “A Mandate for Mission” (145-147); Part 2: “Opportunities for Mission” (354-357); Part 3: “Freedom for Mission” (357-60).

6. *The Church for Others and the Church for the World: A Quest for Structures for Missionary Congregations* (Geneva: WCC, 1967).
7. Thomas Wieser, ur., *Planning for Mission* (London: Lutter worth, 1966).
8. Norman. Goodall, ur., *The Uppsala Report 1968* (Geneva: WCC, 1968), 200.
9. Za izvještaje, dokumentaciju i komentare vidi: T. Muller Kruger, *In sechs Kontinenten: Dokumente der Weltmissionskonferenz Mexiko 1963* (Stuttgart: Ev. Missionsverlag, 1964); 137-64; R. K. Orchard, *Witness in Six Continents* (New York: Friendship Press, 1964); *From Mexico City to Bangkok. Report of the Commission on World Mission and Evangelisation 1963-72* (Geneva: WCC, 1972).
10. Radovi prvog simpozijuma teologije oslobođenja koji je sadržan u Latinskoj Americi (Bogota, 1970) tiskani su u dva sveska s naslovom *Liberacion* (Bogota: Editorial Presencia, 1970). Godinu dana kasnije (srpanj 1971) organiziran je značajan susret katoličkih teologa i crkvenih lidera a dokumenti istog tiskani kao *Liberacion en America Latina* (Bogota: Ed. America Latina, 1971). Više značajnih susreta teologa oslobođenja organizirala je i njihove plodove izdala ustanova *Iglesia y Sociedad en America Latina* (ISAL). Tako su referati s Generalne skupštine ISAL-a 1971. tiskani u zborniku *America Latina: movilizacion popular y fe cristiana* (Montevideo: ISAL, 1971).
11. Usp. "Empfehlungen der Untersektion A — Gewaltsame revolutionäre Veränderung" u Peter Beyerhaus, *Bangkok 73 — Anfang oder Ende der Weltmission?* (Bad Liebenzell, 1973, 210-212).
12. Orlando E. Costas, *The Church and its Mission* (London: Coverdale, 1974), 277.
13. *International Review of Missions*, no. 246, (April 1973), 159-160.
14. Arthur Glasser, "Two Evangelicals Look at the Bangkok Consultation: Deep Feelings of Ambivalence", *World Vision Magazine* (March 1973), 17; "Bangkok: An Evangelical Evaluation" (referat na American Society of Missiology, Concordia Seminary, St. Louis, 9. VI 1973), 5.
15. Chandu Ray, "Newsletter" (Singapore: Coordinating Office for Asian Evangelism, January 1973), 1; Costas, *ibid.*, 290.
16. C. Peter Wagner, "More Horizontal than Vertical", *World Vision ... ibid.*, 16.
17. Donald Hoke, "Bangkok Consultation— Salvation Isn't the Same Today", *Christianity Today*, XVII, No. 9 (Febr. 2, 1973), 37-38.
18. Lindsellov članak "Dateline Bangkok" objavljen je (uz druge glavne evangelikalne reakcije) u Ralph Winter, ur., *The Evangelical Response to Bangkok* (Pasadena: W. Carey Library, 1973), 121ff.
19. Peter Beyerhaus, "The Theology of Salvation at Bangkok" u *ibid.* Za kompletniji Beyerhausov izvještaj i kritiku vidi *Bangkok 73 — Anfang oder Ende der Weitmission?*
20. Podnaslov gore navedene Beyerhausove knjige *Bangkok 73* glasi "Ein Gruppendynamisches Experiment".
21. Najkompletnije izdanje svih dokumenata, referata i izvještaja kongresa priredio je J. D. Douglas, *Let the Earth Hear His Voice: International Congress of World Evangelisation* (Minneapolis: World Wide Publications, 1975).
22. Peter Beyerhaus, "Lausanne zwischen Berlin und Genf", u *Reich Gottes oder Weltgemeinschaft?*, ur. W. Künneht i P. Beyerhaus (Bad Liebenzell, 1975), 305-306.
23. Dr. F. C. Schilling, epd-Interview: "Die Evangelikalen und die Okumene", (epd Genf, April 1974), cit. u *ibid.*, 303.

24. Iz (John Stottova) “Predgovora” prvog u nizu specijaliziranih studija i dokumenata “Lausanne Occasional Papers” (LOP) — The Pasadena Consultation — Homogeneous Unit Principle (Wheaton: LCWE, 1978).
25. Savjetovanje “Evangelje i kultura” održano je od 6. do 13. siječnja 1978. u Willowbanku, Bermuda. Službeni izvještaj je u obliku teološkog dokumenta tiskan kao (LOP, No. 2) *The Willowbank Report — Gospel and Culture* (Wheaton: LCWE, 1978). Kompletni referati savjetovanja izdati su u zbornicima: John R. W. Stott, Robert Coote, ur., *Down to Earth: Studies in Christianiti’ and Culture* (London: Hodder and Stoughton, 1980); isti urednici, *Gospel and Culture Pasadena: W. Carey Library*, 1979).
26. Vidi deklaraciju *Evangelism and Social Responsibility: An Evangelical Commitment*, LOP, No. 21 (Wheaton: LCWE/ WEF, 1982), i Bruce Nicholls, ur., *In Word and Deed: Evangelism and Social Responsibility* (Grand Rapids: Eerdmans, 1986).
27. Radi se uglavnom o grupi vrlo artikuliranih neo-anabaptističkih i njima bliskih teologa i aktivista koji smatraju nužnim neku vrstu “strukturnog egzorcizma”, koji je predložio Harvey Cox, *heT Secular City* (New York: Macmillan, 1975), 149-163. Za taj pravac razmišljanja u evangelikalnim krugovima vidi: Vernon C. Grounds, *Evangelicalism and Social Responsibility* (Scottdate, Pa.: Herald, 1969); Richard J. Mouw, *Political Evangelism* (Grand Rapids: Eerdmans, 1974); Richard J. Mouw, *Politics and the Biblical Drama* (Grand Rapids: Eerdmans, 1975); John Howard Yoder, *The Politics of Jesus* (Grand Rapids: Eerdmans, 1972); Jim Wallis, *Agenda for Biblical People* (New York: Harper and Row, 1976); Ronald J. Sider, *Rich Christians in the Age of Hunger* (Downers Grove: IVP, 1977).
28. Držimo se prijevoda Tomislava Šagi-Bunića “Lausanski pakt”, Svjedočenja.
29. Usp. Peter Kuzmič, *The Church and the Kingdom of God* (Wheaton i New Delhi: WEF, 1983).
30. Usp. Peter Kuzmič, “History and Eschatology: Evangelical Views”, *In Word and Deed*, ur. Bruce Nicholls (Grand Rapids: Eerdmans, 1986), 135-164. “Eschatology and Ethics: Evangelical Views and Attitudes” *Mission as Transformation*, ur. Vinay Samuel i Chris Sugden (Oxford: Regnum, 1999), 134-165. “Eshatologija i poimanje milenija – Neki protestantski nazori i stavovi” *Spe Gaudentes – U nadi radosti*, ur. Ljudevit Rupčić (Zagreb: Provincijalat hrvatskih franjevaca konventualaca), 273-292.
31. Usp. Rene Padilla, ur., “Introduction”, *The New Face of Evangelicalism: An International Symposium on the Lausanne Covenant* (London: Hodder and Stoughton, 1976), 14.
32. Richard F. Lovelace, *Dynamics of Spiritual Life — An Evangelical Theology of Renewal* (Downers Grove: IVP, 1979), 380.
33. David M. Patton, ur., *Breaking Barriers, Nairobi 1975, The Official Report of the Fifth Assembly of the World Council of Churches* (Grand Rapids: Eerdmans, 1975), 231-236;
34. *Ibid.*, 99.
35. Navod u *ibid.*, 100.
36. Najznačajniji plodovi tog puta i traganjaje su vjerojatno sadržan u ekumenskom dokumentu *Mission and Evangelism: an Ecumenical Affirmation* (Geneve: WCC, 1983). Za evangelikalna shvaćanja misije i evangelizacije poslije Lausanne posebno se zainteresiralo i vatikansko Tajništvo za promicanje jedinstva kršćana pa je od 1977. g. pod predsjedavanjem Johna Stotta i monsinjora Basila Meekinga pokrenuta serija

dijaloških susreta evangelikalnih i katoličkih teologa. Rezultat je tiskan u vidu zapaženog izvještaja *The Evangelical- Roman Catholic Dialogue on Mission 1977-1984* (Grand Rapids: Eerdmans; Exeter: Paternoster, 1986).

37. *The Uppsala Report*, 1968, 317-318.